

1939, Franco contra els protestants

El franquisme va adoptar el catolicisme com a religió de l'estat i va perseguir els ciutadans de confessió protestant, tant si eren metodistes com presbiterians, luterans, baptistes o reformats episcopals. El titular de la Càtedra UPF de Diversitat Social, Josep-Lluís Carod-Rovira, fa un repàs exhaustiu dels protestants dels Països Catalans que en van patir les conseqüències.

JOSEP-LLUÍS CAROD ROVIRA

La victòria de les tropes nacionalistes espanyoles, sobre el conglomerat de forces que defensava la legalitat republicana democràtica, va comportar un procés d'imposició militar d'un uniformisme absolut. A l'Espanya resultat del triomf franquista només hi havia espai per a una llengua, una cultura, una bandera, una nació, un partit i una sola religió. L'adopció del catolicisme com a religió d'estat va perjudicar, directament, la minoria de ciutadans de confessió protestant, en qualsevol de les seves denominacions històriques: metodistes, presbiterians, luterans, reformats episcopals, baptistes i assemblees de germans, fonamentalment. Des del primer moment, la compenetració entre la jerarquia catòlica i el règim franquista va ser total, amb excepcions ja conegudes de destacats clergues catalans i bascos, com el cardenal de Tarragona, Vidal i Barraquer, mort a l'exili, o mossèn Jeroni Alomar Poquet, afusellat pels sublevats a Mallorca, el 1938. Però, aquell 1939, ara fa 75 anys, la repressió es desfermà amb tota la violència de la nova legalitat contra els vençuts, tots aquells que per motius ideològics, religiosos, lingüístics

o nacionals no s'arregleraven amb els vencedors. Just en començar l'any, el govern franquista acordà la concessió d'una retribució econòmica als sacerdots catòlics en els territoris que havien estat fidels a la legalitat republicana, com Catalunya, el País Valencià i Menorca, mesura que contrastarà amb tota la repressió que començaran a patir els protestants tan bon punt les tropes ocupants vagin guanyant territori.

L'oposició de les autoritats franquistes impedí la creació d'una zona neutral a la frontera de Catalunya amb França que, a iniciativa de la Societat dels Amics, més coneguts com a quàquers, comptà, però, amb el suport del govern republicà, per poder-hi atendre i socórrer dones i infants que fugien de l'avanç militar dels sublevats. Membres de la delegació catalana dels Amics, amb l'objectiu d'atendre l'allau de fugitius vençuts, esparracats i famolencs que passaven la ratlla, establiren una seu temporal a l'Hotel Regina de Perpinyà. L'antropòleg eivissenc Àngel Palerm, captiu al camp de Sant Cebrià, en ser traslladat en condicions físiques deplorables al camp del Barcarès, també al Rosselló, fou atès pels quàquers, amb medicaments i cures que li permeteren salvar un braç infectat i, probablement, la vida mateixa com ell reconeixeria,

EL TEMPS
L'escola Model d'Alacant, als anys vint, va ser

anys més tard. Durant el conflicte bèl·lic, els quàquers havien actuat en 116 municipis del Principat, en ocasions amb el suport d'altres organitzacions, a través de diferents iniciatives com el manteniment de cantines infantils per a infants, colònies o bé distribució de menjar i roba a les escoles, fins a arribar als 148.867 nens atesos, 5.305 dels quals a Barcelona, on hi hagué 13 cantines obertes en diferents punts de la ciutat i dues colònies, una a la Residència d'Estudiants i l'altra a Pedralbes. A Crevillent sostingueren una colònia per a nens i, a Benidorm, una per a nenes. També col·laboraren en tasques humanitàries a València, i a Castelló de la Plana el matrimoni quàquer format per Russell i Maria Ecroyd convertiren casa seva en una mena d'hospital d'emergència. L'hospital d'Alacant el duia el Comitè Americà dels quàquers i, a Burjassot, hi treballava el Servei Civil Internacional. En conjunt, el 95% de l'ajut proporcionat pels quàquers durant la guerra procedia de països de majoria protestant. El febrer, un vaixell que transportava 13.080 sacs de farina atracà al port de València, després d'haver fracassat els intents de fer arribar els aliments de suport a la població, tant a Catalunya com a l'illa de Menorca, ja en mans de les tropes

un exemple de centre protestant. Al mig, Atilano Coco, que va ser afusellat a Salamanca.

franquistes sublevades. I, el juliol, el port de Barcelona rebia un carregament de 80 tones de bacallà i 212 de llegums, procedents de l'ajuda de la Societat dels Amics. Durant tot el període bèl·lic de 1936-1939, a punt d'iniciar-se la II Guerra Mundial, l'administrador de la Comissió Internacional i d'Ajuda dels quàquers havia estat el nord-americà Howard E. Kershner.

A Perpinyà, Mary Elms, protestant irlandesa, hi assumí la direcció de la delegació dels quàquers, establerta a l'avinguda de Balgars, 30, per al suport humanitari a dones i infants de la població refugiada republicana. S'hi féu lliurament de llet, begudes calentes i roba d'abric, tant a la capital rossellonesa, com a Cotlliure, Banyuls i Cervera de la Marenda. Elms sostingué també una colònia d'estiu a Canet de Rosselló, la maternitat i l'hospital infantil d'Elna, la cantina "la gota de llet" al camp d'Argelers, on també fundà una biblioteca per als internats i una barraca exclusiva per als adolescents. Més endavant, acollí també gitanos i jueus i treballà al camp de Ribesaltes. Alhora, la institutriu protestant suïssa Élisabeth Eidenbenz mantingué oberta, entre abril i setembre, una maternitat a Brullà (Rosselló), on van nàixer 33 infants i el 5 de desembre obrí la d'Elna, on es produïren més

de 600 naixements de nadons fills de republicans refugiats, jueus i gitanos, fins a l'abril de 1944 que fou tancada pels nazis. En reconeixement a aquesta tasca exemplar i arriscada, el 25 de juny de 2011, el nom d'Eidenbenz i el d'Infants de la Maternitat serà donat a dos carrers d'aquesta localitat rossellonesa. El pastor de Cotlliure, Gustave Vernier, desplega també una activitat ingent de suport material i espiritual als refugiats als camps de concentració rossellonesos, des dels inicis de la Retirada fins al 1944, amb els nazis senyorejant ja per tot Catalunya Nord. El terrassenc Samuel Vila, una de les figures més representatives del protestantisme i pastor baptista, era a Anglaterra des dels darrers mesos de la guerra, des d'on desplegava una gran activitat d'assistència als seus compatriotes que patien els estralls del conflicte. Un cop acabat, es desplaçà a França, juntament amb el pastor valencià Zacaries Carles Just, per ajudar els milers de refugiats republicans amb paquets de menjar i tendes de campanya i donar assistència religiosa als protestants fugitius. Des de l'avinguda Mistral, 66, de Besiers distribuïa la revista *El Refugiado*, de difusió gratuïta i de la qual aparegueren nou números, destinada als refugiats republicans en camps de concentració francesos, als

De dalt a baix: Àngel Palerm, eivissenc que va ser salvat pels quàquers al camp de Barcarès (Rosselló); Gustave Vernier, pastor de Cotlliure, que donà suport material i espiritual als republicans internats als camps rossellonesos, i Samuel Vila, pastor baptista que ajudà els refugiats republicans des d'Anglaterra.

Temple protestant de Manresa, inaugurat el 1934 i destinat a dependència militar el 1939. A. Alou, amb barba, amb altres membres de l'església metodista de Capdepera. Full de propaganda de l'església baptista de Figueres, durant els anys republicans.

quals es facilitaven també exemplars del Nou Testament, paper, sobres i plomes per a escriure.

El govern franquista, el febrer, derogà la llei de confessions i congregacions religioses, aprovada pel govern republicà el 1934, la qual donava cobertura legal a la llibertat de cultes a tot l'estat. Un mes després, eximí l'església catòlica de pagar la contribució territorial pels seus béns i propietats, mesures que consolidaren la identificació del nou règim polític amb el catolicisme i la unitat d'Espanya amb el seu uniformisme catòlic, mentre el 24 d'abril es prohibia la celebració dels cultes evangèlics, considerats *dissidents*. Simultàniament, la majoria de capelles protestants foren clausurades com a conseqüència de la victòria franquista i la implantació del nacionalcatolicisme a tot l'Estat espanyol. Algunes, com la de Badalona, va ser confiscada i la del Clot, cremada. La de Manresa fou requisada i utilitzada com a dependència militar. La capella de l'església baptista de la Riera

de Sant Miquel, 54, de Barcelona, fou assaltada per falangistes i en destruïren el mobiliari i els llibres de la biblioteca, bíblies, nous testaments i himnaris. Els objectes de valor (rellotge, safates i copes de plata del sant sopar, etc.) van ser robats pels franquistes ocupants, per bé que més endavant se'n pogué recuperar l'harmòni i alguns llibres. El mateix saqueig falangista es produí al temple baptista de Dénia. Els bancs de l'església evangèlica de Tèrmens foren confiscats i duts a l'església catòlica del mateix poble. El temple de Reus fou també clausurat i ocupat pels franquistes i les escoles ja no tornaren a obrir mai més les portes, com cap altra de les escoles protestants existents fins llavors.

A l'abril, l'edifici de la prestigiosa escola *Model* d'Alacant, protestant, on s'havien format el president de la Diputació Franklin Albricias, pastor protestant, i l'alcalde Llorenç Carbonell, tots dos republicans, caigué en mans de Falange Española, que hi fixà la seu, després d'haver-s'hi establert l'exèrcit

franquista, el qual confiscà també les provisions solidàries dels quàquers i el carregament del seu vaixell, *Ille Russe*, ancorat al port alacantí, mentre en clausurava els menjadors socials. A Castelló de la Plana els franquistes s'apropriaren del vaixell *Cabo Menor*, carregat de llet en pols i 50 tones d'oli de fetge de bacallà, provisions que s'endugué l'exèrcit per a ser venudes. Finalment, el 14 de desembre, els quàquers pogueren recuperar tots els aliments robats per les tropes franquistes, per valor de 2,5 milions de pessetes.

La repressió individual contra els protestants arribà als extrems de casos com el de Joan Solà i Ferrando, de Preixens, a qui cremaren els camps, sacrificaren el bestiar i calaren foc a l'estable amb els animals dins, o bé el de Samuel Garrofé, de Tèrmens, també a la Noguera, a qui precintaren la casa, confiscaren les terres i despatxaren del lloc de treball. Llätzer Urrutia, funcionari del jutjat de primera instància de Barcelona i membre de les assemblees de germans, va ser detingut acusat de ser maçó i alliberat per la intervenció d'Ildefonso de la Maza, jutge catòlic que en coneixia la filiació protestant. Urrutia serà conegut als jutjats barcelonins de la postguerra com "el bisbe dels protestants" per la seva valentia facilitant tràmits legals per a la celebració de matrimonis civils als protestants que ho desitjaven i que veien com, normalment, la data del casament era endarrerida un cop i un altre, durant mesos i mesos. El mestre Joan Vallès, director de l'escola de la Generalitat a Berga, no va ser rehabilitat al magisteri per la seva condició de protestant. Un dels casos més il·lustratius de la misèria moral del nou règim el constituí l'ocorregut amb les despulles del pastor metodista Bartomeu Alou, figura màxima del protestantisme mallorquí, mort l'agost de 1938 i enterrat al cementiri de Capdepera. Acabada la guerra, les seves despulles no van ser considerades dignes de reposar al costat dels altres vilatans, de manera que el seu taüt en va ser tret d'amagat i fet passar per un forat realitzat expressament en el mur del cementiri, considerat innoble per a sortir per l'entrada principal del recinte, fora del qual va ser finalment soterrat. La seva neboda, la socialista Magdalena Coll, també protestant, va patir mig any de presó perquè se li trobà una Bíblia no

catòlica i plata. Mallorca havia quedat a les mans dels militars colpistes i la repressió feixista s'hi havia generalitzat, des del mateix estiu de 1936.

Al castell de Bellver, hi van ser afusellats els protestants Gabriel Font i Lluïll, *el Tenre*, de Sant Llorenç des Cardassar, militant d'ERB, i Miquel Serra i Sancho, *en Bessó*, de Capdepera, membre de les JSU Unificades i, durant anys, secretari del grup juvenil Esforç Cristià. El predicador protestant Miquel Pascual, també de Capdepera, fou detingut, empresonat i hagué de patir un consell de guerra, però finalment se'n pogué evitar l'execució. Una germana de l'antic pastor baptista d'Alacant L. Hombre Ponzoa, mestra protestant, va ser afusellada a Andalusia, tot i trobar-se en estat de gestació. Atilano Coco, prevere anglicà, maçó i regidor republicà, ho fou a Salamanca, també els primers mesos de la insurrecció franquista. Coco havia estat mestre a l'escola Model d'Alacant on havia participat com a actor en diversos sàinets i representacions teatrals en català. Era casat amb Enriqueta Carbonell i Carratalà. Abans, al front, havien mort lluitant en el bàndol republicà joves protestants destacats com Francesc Nogué, a la batalla de l'Ebre, Francesc Sacot a la serra de Pàndols o Joan Batet, desaparegut en combat.

Bona part dels pastors protestants hagueren d'emprendre el camí de l'exili i alguns ja no en tornaren mai més: Alfred Capó, que havia servit a sanitat militar, cap a l'Uruguai; Josep Capó, Samuel Capó i Joan Capó, així com Ambrós Celma, Antoni Sanchis, Joan Usach i Jaume Casals, a França; Benet Ciruelos, primer a França i després a Xile; Daniel Mir, a Mèxic... Franklin Albricias pogué fugir amb l'*Stanbrook*, el darrer vaixell que salpà d'Alacant amb els franquistes ja ocupant la ciutat, camí d'Algèria, on fou pastor durant vint anys, país cap on també intentà escapar-se el comandant d'estat major i professor de l'Escola Superior de Guerra de la Generalitat Miquel Gómez, pastor baptista, però que fou detingut a Alacant. Més pastors, com ara Benjamí Santacana i Feliu Simon, van ser depurats i hagueren de passar per camps de concentració. El pastor Julio Nogal hagué de viure la tragèdia de l'afusellament del seu fill, sergent

L'*Stanbrook*, vaixell que dugué Franklin Albricias, pastor i president de la Diputació d'Alacant, amb altres republicans cap a l'exili a Algèria.

de l'exèrcit republicà, i l'antifranquista alacantí Isidre Amat i Llopis es convertí a la presó on era reclòs, gràcies a la lectura del Nou Testament, i més endavant esdevindria primer pastor baptista i després prevere de l'església reformada episcopal. Ernest Capó, amb només 20 anys, s'estigué gairebé dos anys a la presó Model de Barcelona, on el seu pare, Joan Capó, estaria també reclòs unes setmanes en tornar de l'exili, més endavant.

El 5 de juliol, els membres de l'antic Patronat de l'Hospital Evangèlic de

Al castell de Bellver van afusellar els protestants Gabriel Font i Miquel Serra

Barcelona demanaren al Comitè internacional que se n'havia fet càrrec en començar la guerra, per tal d'evitar accions vandàliques dels incontrolats, que hi continuessin al capdavant, atès el desenllaç del conflicte bèl·lic i l'evolució dels esdeveniments polítics, com a millor mesura per a garantir-ne la continuïtat. Dos mesos abans, Ricard Giralt Miracle, Samuel Celma i Pere Bonet, joves baptistes barcelonins, es reuniren per pregar clandestinament a ca la família Bonet, al carrer de Guillem Tell, 44, 3r, 1a, en una pràctica que acabà allargant-se durant sis anys. En altres indrets, com Vilafranca del Penedès, la

pregària es feia a l'aire lliure, al camp o a la muntanya, sempre en petits grups i, discretament, al domicili de la família Santacana. En general, des de la primavera de 1939 i fins a l'estiu del 1945, un cop acabada la segona guerra mundial, els protestants d'arreu van començar a reunir-se, en cases particulars, clandestinament, amb l'objectiu d'anar reprenent els cultes, sempre amb trobades de grups poc nombrosos per tal de no aixecar sospites. A Barcelona, el 4 de febrer, encara no dues setmanes després de l'ocupació franquista de la capital catalana, Manuel Díaz Latorre es féu càrrec de la direcció pastoral de l'església de Sant Pau, en un gest clar de coratge i convicció com, el mes de maig, Ventura Reginaldo assumint la direcció pastoral de la primera església baptista de Sabadell, al llarg de vuit anys, o Romà Balaguer i Urios que el desembre passà a dirigir l'església baptista de Badalona, com a pastor voluntari, càrrec que assumirà fins a la seva mort, ocorreguda set mesos després. Malgrat la dura repressiva dels primers moments, en alguns indrets les esglésies no s'arronsaven, com és el cas de Xàtiva, on la celebració d'un baptisme als afores de la població comportà l'empresonament durant un mes del pastor baptista de la localitat i una multa de 10.000 pessetes. La intercessió de l'alcalde de Sabadell Josep M. Marcet aconseguí evitar el desterrament, a 100 quilòmetres de casa seva, dels pastors episcopals Antoni Estruch i J.F. Torollo, acusats pel governador civil Correa Vegliason

A l'esquerra, el cos d'infermeres de l'Hospital Evangèlic de Barcelona, sota la protecció internacional de diversos consolats. A la dreta, Èlisabeth Eidenbenz, protestant suïssa i ànima de la maternitat d'Elna a Brullà (Rosselló).

d'administrar la comunió per domicilis particulars. Marçet també féu reparar les finestres del temple sadadellenc, destrossades a pedrades.

La nova legalitat feia impossible l'existència de *colportors* pels carrers i, doncs, la difusió i venda de la Bíblia, directament al poble. La presència de soldats protestants a les files de l'exèrcit franquista va conèixer també força casos de persecució i discriminació, però els criteris dels comandaments militars no sempre tenien el mateix nivell d'animadversió i hostilitat. Els enterraments de protestants van ser també objecte de represàlies, de manera que aquests s'havien de dur a terme en hores intempestives de la matinada i, sovint, sense familiars, amb la sola presència de la guàrdia civil acompanyant el fèretre. Samuel Capó, l'únic pastor que s'havia quedat a Balears en zona republicana en esclatar la guerra, va veure denegada la petició d'obertura del temple protestant de Maó que havia sol·licitat el juliol. Quatre mesos després, l'1 de novembre, li era autoritzada, però les pressions de les autoritats civils i religioses catòliques en provocaren de seguida la clausura durant sis anys. El 20 de desembre, el governador civil de Balears signava un informe, adreçat a la Direcció General de Seguretat, sobre l'existència de pastors protestants, estrangers o autòctons, a Menorca, amb la qual cosa responia a la sol·licitud ministerial sobre la relació

de capelles protestants i l'estat dels cultes i inventari de llibreries protestants i venedors de literatura evangèlica al carrer. En la seva resposta, comunicava que l'únic pastor present era Samuel Capó i Ferrer, que hi havia una església al carrer de l'Àngel, 20, de Maó, amb 30 membres, i una altra al carrer "José Antonio" des Castell, amb 16 fidels, mentre que no hi havia cap llibreria ni tampoc venedors ambulants protestants.

Menorca tenia una funció icònica en el protestantisme nacional ja que, el 1868, el maonès Francesc Tudurí de la Torre hi havia obert el primer temple protestant dels Països Catalans i de tot l'Estat espanyol. Com altres pastors, Tudurí era republicà i maçó i a Maó havia obert també una lògia maçònica. Si l'ideal de fraternitat universal els acostava a l'esperit de l'evangeli pur, el republicanisme anava associat a la idea de llibertat de cultes, per això algunes publicacions protestants, com l'*Heraldo* de Figueres, havien animat els lectors a votar, obertament, pel Front d'Esquerres en les eleccions del 16 de febrer de 1936 i, amb motiu de la proclamació de la República, l'abril de 1931, *Espanya Evangélica* havia rebut el nou règim amb un entusiasme indescriptible, amb alguns articles i poemes en català, malgrat ser l'òrgan periodístic del protestantisme a nivell estatal.

Samuel Vila, el protestant català més actiu en l'escena internacional

els primers anys de la postguerra, un cop enllestida la missió de suport als refugiats menada a França, durant els primers mesos de 1939, retornà a Anglaterra, des d'on viatjà als Estats Units per assistir al VI Congrés Baptista Mundial que se celebrava a Atlanta, juntament amb el seu amic Zacaries Carles. Una comissió representativa del Congrés, de la qual formava part Samuel Vila, s'entrevistà amb el polític Foster Dulles, fill d'un pastor presbiterià. El 3 de setembre de 1939 Vila tornà a Terrassa, des d'on promogué l'obra baptista, en particular a Catalunya i al País Valencià, que és on s'aplegaven la majoria de baptistes de tot l'estat. Dos dies abans, Hitler envaïa Polònia. Havia esclatat la Segona Guerra Mundial.

JOSEP-LLUÍS CAROD ROVIRA (Cambrils, 1952) és titular de la Càtedra UPF de Diversitat Social. Llicenciat en filologia per la UB, acumula una

llarga trajectòria política, principalment dins d'ERC, partit que va presidir del 2004 al 2008. Entre 2003 i 2004 va ser conseller en cap de la Generalitat de Catalunya i, de 2006 a 2010, vice-president.